

Uchwała z dnia 9 lutego 2011 r., III CZP 130/10

Sędzia SN Lech Walentynowicz (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Iwona Koper

Sędzia SN Marek Sychowicz

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Marka G. przeciwko Towarzystwu Ubezpieczeń Wzajemnych "T." w W. o zapłatę, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 9 lutego 2011 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Toruniu postanowieniem z dnia 15 listopada 2010 r.:

„Czy wspólnik spółki cywilnej może samodzielnie dochodzić wierzytelności wchodzącej w skład majątku wspólnego wspólników spółki cywilnej?”

podjął uchwałę:

Wspólnik spółki cywilnej nie jest legitymowany do dochodzenia wierzytelności wchodzącej w skład majątku wspólnego wspólników tej spółki.

Uzasadnienie

Powód Marek G. wniósł o zasądzenie od pozwanego Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych T. w W. odszkodowania ubezpieczeniowego w wysokości 53 200 zł z odsetkami.

Sąd Rejonowy w Toruniu ustalił, że w dniu 5 maja 2009 r. w C. przemieszczająca się ładowarka, będąca współwłasnością Andrzeja O. i Marcina O. – wspólników spółki cywilnej "B." – uszkodziła wózek widłowy stanowiący współwłasność powoda Marka G. i Andrzeja O. – wspólników spółki cywilnej "G.".

Wspólnicy spółki "B." byli ubezpieczeni od odpowiedzialności cywilnej, natomiast poszkodowani wspólnicy spółki "G." byli stroną dobrowolnej umowy ubezpieczenia mienia (m.in. wózka widłowego) od zdarzeń losowych. W obu umowach ubezpieczycielem było pozwane Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych, które wniosło o oddalenie powództwa, ponieważ wspólnik obu spółek

Andrzej O. nie był osobą trzecią w zdarzeniu ubezpieczeniowym, gdyż wystąpił jednocześnie w roli sprawcy i poszkodowanego.

Wyrokiem z dnia 3 września 2010 r. Sąd Rejonowy oddalił powództwo, uznał bowiem, że po stronie poszkodowanych współników spółki "G." zachodzi współuczestnictwo materialne konieczne (art. 72 § 1 pkt 1 i § 2 k.p.c.), wynikające z przynależności uszkodzonego wózka widłowego do współwłasności łącznej, przez co powód nie ma legitymacji czynnej do samodzielnego dochodzenia roszczenia ubezpieczeniowego. Sąd stwierdził ponadto, że dochodzone roszczenie nie jest również uzasadnione ze względu na treść art. 38 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczeń Komunikacyjnych (Dz.U. Nr 124, poz. 152 ze zm.) wyłączającego odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń w przypadku tzw. szkody własnej.

Przy rozpoznawaniu apelacji powoda przez Sąd Okręgowy w Toruniu wyłoniło się przedstawione zagadnienie prawne (art. 390 § 1 k.p.c.). Sąd Okręgowy wskazał, że dla wyniku rozpoznawanej sprawy konieczne jest wyjaśnienie, czy powód jako współnik spółki cywilnej ma samodzielną legitymację procesową do dochodzenia wierzytelności objętej współwłasnością współników tej spółki, czy też występuje łączna legitymacja czynna współników, wymagająca ich łącznego udziału w sprawie jako powodów, w ramach współuczestnictwa materialnego koniecznego (art. 72 § 1 pkt 1 i § 2 k.p.c.). Sąd zwrócił uwagę, że przedstawione zagadnienie prawne nie zostało jednoznacznie wyjaśnione w judykaturze oraz że poglądy ujawnione w doktrynie są rozbieżne.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sformułowane zagadnienie prawne odnosi się do sytuacji procesowej występującej w sprawie, w której z pozwem o świadczenie pieniężne (odszkodowanie ubezpieczeniowe) wystąpił jeden ze współników istniejącej spółki cywilnej, a dochodzona wierzytelność wchodzi w skład majątku wspólnego współników tej spółki.

Spółka cywilna nie ma osobowości prawnej, nie może być również uznana za jednostkę organizacyjną określoną w art. 33¹ k.c. Nie ma także zdolności sądowej; jest wielostronnym stosunkiem zobowiązaniowym łączącym współników, ukształtowanym dla osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego (art. 860 k.c.). Ten cel jest realizowany za pomocą majątku, który jest wspólnym majątkiem współników

(art. 863, 871 § 2 i art. 875 § 1 k.c.). Cechy tego majątku – niemożność rozporządzenia udziałem i zaspokojenia z udziału oraz niemożność podziału majątku w czasie trwania spółki – nadają mu charakter współwłasności łącznej, wyróżniającej także majątek objęty małżeńską wspólnością ustawową (art. 35 k.r.o.) Taki charakter majątku wspólników nie jest kwestionowany w judykaturze i piśmiennictwie, zwrócono jednak uwagę, że konstrukcja współwłasności łącznej wspólników spółki cywilnej nie obejmuje pasywów, wobec czego nie można mówić tu o łącznej wspólności zobowiązań (postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17 stycznia 2003 r., I CK 109/02, OSNC 2004, nr 5, poz. 73 i z dnia 11 lutego 2009 r., V CSK 325/08, OSNC-ZD 2009, nr D, poz. 101). Na podstawie wyraźnego przepisu ustawy (art. 864 k.c.), za zobowiązanie spółki wspólnicy odpowiedzialni są solidarnie, a wierzyciel nie ma wówczas obowiązku pozywania wszystkich wspólników (art. 366 k.c.), nie zachodzi więc po ich stronie współuczestnictwo konieczne. W doktrynie podkreśla się jednak, że może wystąpić po stronie biernej współuczestnictwo konieczne wspólników spółki cywilnej na ogólnych zasadach, np. przy powództwie o ukształtowanie prawa lub o ustalenie praw rzeczowych.

Na podstawie art. 864 k.c. wspólnicy są solidarnie odpowiedzialni za zobowiązania zaciągnięte w ich imieniu lub wynikające ze zdarzeń odnoszących się do ich wspólnego majątku albo wspólnej działalności. Przepis ten, o charakterze bezwzględnie obowiązującym, wyraża jednocześnie zasadę, że każdy wspólnik odpowiada za całość zobowiązań spółki całym swoim majątkiem, także majątkiem osobistym (por. też art. 778 k.p.c.).

Zauważalna różnica między materialnoprawnym podłożem aktywów i pasywów spółki cywilnej wpływa również na pozycję procesową wspólników w postępowaniu sądowym. Na tym tle zachodzi potrzeba rozstrzygnięcia, czy istniejące między nimi współuczestnictwo materialne, wynikające ze wspólnych praw i obowiązków (art. 72 § 1 pkt 1 k.p.c.), ma również charakter współuczestnictwa koniecznego po stronie czynnej (art. 72 § 2 k.p.c.).

W judykaturze nie ma potwierdzenia wprost współuczestnictwa koniecznego wspólników spółki cywilnej po stronie powodowej, ale taką konkluzję można wyprowadzić pośrednio z zastosowanej argumentacji. Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że po rozwiązaniu spółki cywilnej każdy wspólnik może przed podziałem majątku wspólnego wspólników samodzielnie dochodzić przypadającej mu części wierzytelności, w granicach przysługującego udziału w tym majątku (wyroki Sądu

Najwyższego z dnia 6 listopada 2002 r., I CKN 1118/00, "Biuletyn SN" 2003, nr 3, poz. 16, z dnia 10 lutego 2004 r., IV CK 12/03, OSNC 2005, nr 3, poz. 44 i z dnia 11 lutego 2009 r., V CSK 325/08). Taka możliwość – jak podkreślono – otwiera się dopiero po rozwiązaniu spółki, gdy do majątku wspólników mają zastosowanie przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych (art. 875 § 1 k.c.). Takiej możliwości nie było natomiast przy istnieniu współwłasności łącznej, w czasie trwania spółki. W judykaturze nie zostało potwierdzone uprawnienie wspólnika istniejącej spółki cywilnej do samodzielnego dochodzenia wierzytelności wchodzącej w skład majątku wspólnego.

W piśmiennictwie przeważa pogląd, że w sprawach o zasądzenie wierzytelności należącej do majątku wspólnego łączy wspólników spółki cywilnej współuczestnictwo materialne konieczne, oparte na wspólności praw i obowiązków, wynikające z istoty stosunku prawnego (art. 72 § 1 pkt 1 i § 2 k.p.c), występuje tu bowiem jednakowa sytuacja prawna tych osób ze względu na treść żądania i potrzebę rozciągnięcia na nich skutecznej ochrony prawnej. W przepisach dotyczących spółki cywilnej nie ma postanowień upoważniających poszczególnych wspólników do samodzielnego dochodzenia „praw przysługujących spółce”. Przepisem takim nie jest art. 866 k.c., upoważniający wspólnika do reprezentowania wszystkich wspólników. Nie ma również zastosowania art. 209 i 366 k.c.

Pogląd odmienny odwołuje się do treści art. 864 k.c., z propozycją zastosowania go przez analogię do ochrony praw współposiadanych przez wspólników. Oznaczałoby to wyeliminowanie współuczestnictwa koniecznego w procesie z udziałem wspólników czynnej spółki cywilnej.

Za trafny należy uznać pogląd potwierdzający istnienie współuczestnictwa materialnego koniecznego (art. 72 § 1 pkt 1 i § 2 k.p.c.) po stronie czynnej wspólników istniejącej spółki cywilnej w sprawie o zasądzenie wierzytelności należącej do ich majątku wspólnego. O takim charakterze współuczestnictwa świadczy wspólność praw i obowiązków wynikających ze współwłasności łącznej, wymagająca łącznego występowania w sprawie wszystkich uprawnionych podmiotów. Wspólność łączna oznacza niepodzielność majątku oraz brak określenia wysokości udziałów przysługujących poszczególnym wspólnikom; każdy z nich jest współwłaścicielem majątku jako całości oraz każdej rzeczy i prawa wchodzących w jego skład. Przed rozwiązaniem spółki nie da się więc uzasadnić samodzielnej legitymacji wspólnika do żądania na własną rzecz wierzytelności

objętej taką wspólnością. Byłoby to w istocie roszczenie ukierunkowane na powiększenie majątku odrębnego wspólnika. Artykuł 863 k.c. ma charakter imperatywny, wyłączający możliwość korekt ze strony wspólników, należy więc podzielić wyrażone w judykaturze stanowisko, że samodzielna legitymację do dochodzenia na własną rzecz przypadającej mu części wierzytelności wspólnik spółki cywilnej uzyskuje dopiero po jej rozwiązaniu (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2002 r., I CKN 1118/00, z dnia 10 lutego 2004 r., IV CK 12/03 oraz z dnia 11 lutego 2009 r., V CSK 325/08).

Nie można zaaprobować poglądu dopuszczającego zastosowanie w drodze analogii art. 864 k.c. do określenia zasad udziału wspólników po stronie czynnej. Przede wszystkim należy wskazać, że nie ma przepisów zastrzegających solidarność wierzycieli, a między aktywami i pasywami spółki cywilnej występują zasadnicze różnice. Nie jest też adekwatne odwołanie się do treści art. 209 k.c., dotyczącego współwłasności w częściach ułamkowych, nieodnoszącego się do współwłasności łącznej (zob. art. 196 § 2 k.c.), tym bardziej że nie stanowią czynności zachowawczych spory z osobami trzecimi o wykonanie zobowiązań związanych z gospodarowaniem rzeczą wspólną (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 2009 r., V CSK 325/08). Przepisy o współwłasności łącznej spółki cywilnej nie odsyłają też do przepisów o współwłasności w częściach ułamkowych.

Konsekwencją współuczestnictwa koniecznego czynnego jest istnienie łącznej legitymacji procesowej, wymagającej występowanie w sprawie wszystkich uprawnionych w charakterze powodów. W przedstawionej przez Sąd Okręgowy sytuacji procesowej konieczny jest udział w charakterze powodów wszystkich wspólników (art. 72 § 2 k.p.c.). Wspólnik spółki cywilnej nie jest więc samodzielnie legitymowany do dochodzenia wierzytelności wchodzącej w skład majątku wspólnego wspólników tej spółki.

Zagadnieniem odrębnym jest sposób reprezentacji spółki cywilnej przez wspólnika, unormowany w art. 865 i 866 k.c. Chodzi tu w istocie o reprezentację wspólników mających łączną legitymację procesową. Trafnie w związku z tym Sąd Okręgowy zauważył, że prawo do reprezentacji nie legitymuje wspólnika do działania we własnym imieniu i na własną rzecz (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 1997 r., I CKN 70/97, OSNC 1997, nr 11 poz. 179, z dnia 13 października 2000 r., II CKN 298/00, nie publ. i z dnia 28 listopada 2007 r., V CSK

288/07, nie publ.). Przed rozwiązaniem spółki wspólnik może dochodzić wierzytelności objętej majątkiem wspólnym tylko na rzecz wszystkich wspólników.

Skutki procesowe niewystępowania w charakterze powodów wszystkich współuczestników koniecznych są określone w art. 195 i 198 § 2-4 k.p.c., przekształcenia podmiotowe nie są jednak dopuszczalne w sprawach gospodarczych (art. 479⁴ § 2 k.p.c.).

Z omówionych przyczyn rozstrzygnięto przedstawione zagadnienie prawne, jak w uchwale (art. 390 k.p.c.).